

Pravda a dějiny [1957]

Ve dnech, kdy vzpomínáme 15. výročí smrti profesora Emanuela Rádla († 12. 5. 1942), blízkého spolupracovníka profesora Hromádky a spoluzakladatele našeho časopisu, velké postavy v dějinách moderní české filosofie, připomeňme si několik jeho myšlenek o dějinné vázanosti všeho lidského myšlenkového úsilí o postizení pravdy.

Nehledě k materiálním předpokladům, věda a filosofie není možná bez konkrétního vědeckého zájmu společnosti. Proto má vědec povinnost odpovědně se vyjadřovati i k veřejným otázkám; musí mít ovšem na druhé straně právo hlásat nejen konkrétní fakta, nýbrž i důsledky svého učení, také důsledky metafyzické, politické, sociální a náboženské. Neboť vědec nepronáší pravdu do vzduchoprázdna, nýbrž chce jí něco vyříditi a musí ji pronést tak, aby prospěl svému cíli. Nejde však jenom o materiální předpoklady vědecké práce ani jen o morální povinnost vědce a filosofa pravdu hledati, poznanou pravdu v životě uskutečňovati a i v nesnázích ji hájiti. Společenské a dějinné vázanosti se vědec a filosof nemůže vyhnout z důvodů, které vězí v samé podstatě každého myšlenkového úsilí.

Poznání není formálním soudem. Cesta k pravdě není nikdy čistě logická; nemůže být vystavěna na dedukcích z pouhého rozumu, na pouhé logice. Pravda není formálním souhlasem výroku s daným objektem poznání. Není přímého poznání absolutní pravdy; vědecké poznatky rostou jedny z druhých. Je potřebí vědecké, filosofické tradice. Věda roste jen na základech daných vědou, jen kritickým zpracováváním názorů, které tu už jsou. Proto všichni velcí objevitelé jdou napřed se starou vírou. Pravda vědecká nebo filosofická není tedy v bezprostředním vztahu k věci, o níž platí, nýbrž nutně používá k svému vyjádření materiálu, který poskytují společenské a kulturní podmínky, doba, dosavadní stav vědomostí, myšlenková kapacita současné vědy a filosofie atd. Je omylem domnívati se, že snad svým myšlením, vědeckým nebo filosofickým, se dotýkáme přímo podstaty skutečnosti přírodní a že z vědy a filosofie mluví sama příroda. Věda a filosofie nejsou myšlenkovou reprodukcí přírodní skutečnosti; jsou až po krk ponořeny do duchovního života doby, z něho čerpají podněty, jeho řeči se vyjadřují. Historie je tělem a kostí života, zvláště duchovního; myšlenka se nedostane jinak nad práh vědomí, než jestliže se opírá o jinou myšlenku starší. Minulost tvoří nezbytný základ duchovního života. Tato skutečnost platí tím spíše o filosofii: není filosofie samorostlé, není filosofie mimo dějiny lidského myšlení. Není možné objevit novou myšlenku a neznat myšlenek starších. Každá filosofie musí pohlit své předchůdkyně, aby mohla žít sama. Bez filosofické minulosti není filosofické přítomnosti. Člověk vůbec je stavěn z materiálu, který dodává historii: zvláště své myšlení stavíme z materiálu daného minulostí, tj. výchovou rodičů, kamarádů, školou, společností, vlastní zkušeností: bez včerejšího duševního života není duševní život dnešní možný ani metafyzicky.

To ovšem nikterak neznamená, že by všechno lidské úsilí bylo minulostí fatálně určeno. Poměr myslícího člověka k minulosti musí být svobodný, aby mohl volit z nekonečného bohatství minulosti a volit jen to, čeho potřebuje. Minulost je právě jen materiálem, z něhož svobodný duch staví živou, aktuální, praktickou přítomnost. Obracet se k minulosti jinak než jako k materiálu je slabost a úpadek. Nikoli zachování, nýbrž přetvoření jest obsahem dějin. Silný člověk žije budoucností; sahá po živých věcech, které ještě nejsou, a přezírá mrtvolvy věcí, které už jsou dány. Budoucnost je doménou lidí statečných; minulost naproti tomu je

útočištěm poražených – neumějíce nic provést sami, reprodukují jen to, co se stalo. Souvislost přítomnosti s minulostí není dána v historii vývojem, nýbrž svobodným činem muže, který dle své potřeby volí materiál minulosti pro přítomnost. Domnění, že se dějiny vyvíjejí, vzniká odtud, že jsme se navykli na ně dívat příliš neutrálně jako na pouhé objektivně dané přírodní procesy. Dějiny nejsou takto plynulým vývojem, pokaždé jde o přerušování toho, co bylo, a o novou ideu, která cítí svou nezávislost na předchůdcích a jejíž novost může být konstatována. V historii kontinuita neplatí. Slovo revoluce, v dějinách politických i kulturních obvyklé, ukazuje, jak jinak než vývojově v dějinách vskutku myslíme. Pro historika není kontinuita protoplasmou, nýbrž diskontinuita individuálních osob předmětem pozornosti; nikoli stále stejná protoplazma, nýbrž tu Caesar, tam Dante, tu Descartes, tam Kant. Dějiny lidstva, států, kultury záležejí v tom, že jednotlivci jednají cílevědomě. Proto je falešný ten názor, podle něhož lidé minulých dob jsou pro nás pouhým historickým zjevem, na který jest možno se podívat jen shora. Nikoli: jsou to naši soudruzi, kteří jednají o našich starostech; s Homérem, Platónem, se středověkými filozofy se lze porozumět. Jest konec konců jen jedno myšlení: myšlení rozumných, vážných, o pravdu usilujících lidí; věda pak, poezie, umění, politika, hospodářství i domácí život jsou různými příležitostmi, kde se ono jediné myšlení uplatňuje. Je jen třeba rozumět, chápat, uznávat, vidět sama sebe v názorech doby minulé, sama sebe, zahaleného za omyly každé doby, ale usilujícího s pomocí dřívějších dob k pravdě. Chápeme ovšem mnoho věcí; chápeme i věci nesprávné. Proto je třeba klást největší důraz na rozumový rozbor, rozvahu, soudnost, důkaz. Protože však víme, že na tomto světě nikdo nemůže po absolutní pravdě vztáhnout mysl než řídě se okolnostmi prostředí, že se nikdo nepostaví svou pravdou nad běh událostí, nýbrž že jeho pravda vyrůstá z nich a sráží se s nimi, jsouc pravdou o věcech, o událostech, hledíme se pravdy dopátrati rozbořením dějin. Kdo se podívá otevřenými očima na to, co světem hýbe a vždycky hýbalo, ten brzo ztratí z očí ono vraždění a podvádění a uvidí svět plný lidí nadšených pro pravdu. A na těchto spravedlivých lidech stojí svět, oni jsou strůjci dějin, jimi svět pokračuje.

*(Napsáno pro Křesťanskou revue v dubnu 1957 – míněno jako vzpomínka k 15. výročí úmrtí
Emanuela Rádla.)*

*[Poznámka (při přepisu 17. 1. 1994):
Molnár otiskl s mým jménem (bez mého souhlasu); sám jsem původně uvedl na konci jen
značku, protože jde o jakousi koláž z citátů.]*